

Saun eesti kirjanduses

Sauna tähtsus eestlaste elus on tohutu. Sauna ja saunakombeid meie pärimuskultuuris on uuritud palju ja sel teemal kirjutatud mitmeid huvitavaid raamatuid, aga teadaolevalt ei ole veel keegi teinud ülevaadet sauna käsitlemisest eesti kirjanduses. Teema on muidugi väga mahukas ja sobiks pigem mõne kirjandushuvilise gümnasisti või üliõpilase uurimistöö teemaks, aga kuna sauna-aasta puhul pakuti raamatukogule selline väljakutse, siis püüdsime oma kogude põhjal otsida välja teemakohaseid muinasjutte, lastejutte, luuletusi, jutustusi, romaane ning koostasime antud raamatutest näituse ja tegime väikese kokkuvõtte, mis on nagu väike sissejuhatus antud teemasse.

Selgus, et saun on leidnud käsitlust erinevates **kirjandusžanrites**, aga ajas on muutunud sauna olemus, roll ja funktsioonid.

1. Saun eesti **muinasjuttudes**. Imemuinasjuttudes on saun maagilise tähendusega koht, seal juhtub erinevaid imesid ja seal tegeletakse ka nõidumisega - **Setu muinasjutt „Kosilased sauna juures“** ja **Juhan Kunderi muinasjutt „Vaeslaps ja talutütar“** on süžee poolest sarnased, sisse on toodud kosimise motiiv ja tähtsat rolli mängib saun. Nimelt käib Vanakuri laupäevaõhtuti saunalävel neiusid keelitamas ja meelitamas, et oma pojale naist saada. Hiir on siin Vaeslapsel heaks nõuandjaks ja lõpuks kavaldatakse Vanakuri üle. Abivalmis ja sõbralik Vaeslaps saab kuld- ja hõbeehteid, aga pirtsakas ja ahne Talutütar, kes hiire nõu kuulda ei võta, viiakse põrgusse vanapagana pojale naiseks. Hea võidab ja kuri saab oma palga. **Fr. R. Kreutzwaldi muinasjutt „Kuu valgel vihtlejad neitsid“**- noormees satub keskööl täiskuu ajal metsa, kus käivad kuldlavadel vihtlemas hõbedaste vihtadega imekaunid neiu, see nägemus muudab noormehe elu ja röövib tema hingerahu. **Eesti muinasjutus „Härja saunategemine“** (loomamuinasjutt) on aga saunal hoopis teine tähendus- härg teeb sauna selleks, et talvel külma ja lume eest varju saada. Kutsub ka teised loomad appi palke varuma ja ehitustööd tegema, aga keegi pole huvitatud. Talvel tulevad küll ulualust paluma.
2. Sauna teema **lastekirjanduses** – saun läbi lapse silmade, saun on ikka pesemise ja lõõgastumise koht - **Silvi Väljali raamatus „Jussikese seitse sõpra“** – nädala jooksul saab Jussike kõik tööd kiiresti tehtud ning

laupäeval on vaja saunas käia, et oleks kenam Pühapäevamaale minna, aga kõigepealt on vaja tassida puid ja sauna kütta. **Janno Põldma** raamatus „**Leiutajateküla jõulud**“ tutvustatakse lastele meie saunakultuuri - Leiutajateküla rahvas mõnuleb Giovanni **suitsusaunas**, peale vihtlemist hüpatakse karsumm! lumehange ja püherdatakse seal ülemeelikult, hiljem nositakse rammestunult sauna eesruumis piparkooke ja juuakse morssi peale ning arutatakse maailma asju. **Edgar Valter „Pokuraamat**“ – pokud avastavad metsas enda jaoks sauna, see pole tavaline saun vaid **suitsusaun**. Suitsulõhn tähendab tavaliselt ohtu, sest suitsuga koos on alati ka tuli, aga see hoone tundub küll turvaline ja õdus.

3. Sauna teema **meie klassikute teostes** – saun kui eluase, saunateema on seotud Tammsaarel ja Vildel vaesuse ja viletsuse, surma ja haigustega : **A-H. Tammsaare „Tõde ja õigus**“, – saun on vaese mehe/naise koduks, sellest ka nimed sauna-Madis, sauna-Mari, (Kitzbergil sauna-Ants) **Ed.Vilde** romaan „**Külmale maale**“ – Väljaotsa Jaani pere vilets elu suitsunud ja länguvajunud saunas. Rõõmsamates toonides on **A.Kitzbergi jutustus „Sauna-Antsu oma hobune**“ (saun kui eluase) - Sauna-Ants on küll kehv mees, aga leib ja leivakõrvane on olemas ja süda on kah mehel õigel kohal. Tema elu suurimaks sooviks on saada omale hobune. **Oskar Lutsu teostes** on saun kui ravitsemise koht ja saunaga seotud seigad on pigem koomilised ja naljakad. Meenutagem stseeni „**Kevadest**“, kus Toots sauna kütab ja pohmellis Kiirt ravitseb, aga millegipärast ei hakka sõber kuidagi higistama, vaid viriseb ja kurdab, et taguots jääb külmast lava külge naksti ja naksti kinni.
4. **Nõukogudeaegses kirjanduses** on saunal hoopis uus funktsioon - peo ja prassimise koht, ühiskonnakriitilised lood, esindajad Villem Gross ja Mati Unt. Nõukaajal oli igal endast lugupidaval asutusel oma saun või saunsuvila, kuhu viidi tähtsad ülemused või külalised, neid joodeti ja söödeti seal ning vastutasuks saadi siis mingeid hüvesid või nõusolekuid. **Villem Grossi romaan „Talvepuhkus**“ – tehase naistöoline Anu Soldam käsutatakse direktori kabinetti. Anu arvab, et teda hakatakse jälle pehmeks rääkima, et vaja kõnepulti kõnet pidama minna, aga tegelikult tuleb tal sõita Artna kanti, tehase vana saun üles otsida ja paar päeva kütta, et siis juhtkond saaks tulla ungari seltsimeestega leili võtma. Romaani aineil on valminud **mängufilm „Naine kütab sauna**“ (Ita Everiga peaosas). **Mati Unt „Saunalaupäev**“ (jutustus) – näitab hästi nõukaaja

mentaliteeti - mehed peavad kaevurite päeva , kuigi nad ise kaevurid ei ole, aga püha on püha ja mehed otsustavad seda tähistada viinajoomisega ja saunatamisega. **Mati Unt „Saunakuuldemäng“** – vaimukas lugu mehe ja naise saunas käigust (Lembit Ulfsak ja Ülle Kaljuste). (Kuuldemängud on netist leitavad ja kuulatavad)

5. Kui **kaasaegsesse proosasse** tulla, siis siin on saun pesemise koht, maailma asjade arutamise koht, kooskäimise koht – saunal on tähtis sotsiaalne funktsioon. **Andrus Kivirähi** romaan „**Maailma otsas**“ - pildikesi heade inimeste elust (tavalised väiksed eesti inimesed autori enda määratlus) - sõbralikud, abivalmis, aga väikese kiiksuga, võtavad tihti seltskonnas napsu, liiguvad odavates söögikohtades, käivad **ühissaunas** pesemas ja maailma asju arutamas, vahetevahel kurdavad, et nende elu on armetu ja unistavad reisis maailma otsa, aga järgmisel hetkel kahtlevad, kas mujal ikka on parem. **Andrus Kivirähk „Saunapäev“ (jutustus)** – põhineb absurdikoomikal, sisse toodud vanad kirjanikud - vana Tuglas, Kuusberg, Semper, Kärner on koos saunas ja tuletavad endisi häid aegu meelde ning nutavad vanu kamraade taga, sirgumas on uus karastunud põlvkond (Muti Mihkel, Langemetsa Andres, väike Udo). **Andrus Kivirähk „Felix Moori saunapäev“ (kuuldemäng)** – legendaarne raadiomees Felix Moor lavastab kuuldemängu isegi saunalaval, humoorikas lugu vahvate karakteritega **meestesaunas**. **Andrus Kivirähk „Rehepapp“** – ei saada saunata läbi ka siin, siin toetub Kivirähk pärimuskultuurile - tore stseen hingedepäeva õhtust, kus hinged tulevad koju käima, õnnelikud on need hinged, kelle lapsed ja lapselapsed veel elavad ja neid ootavad, neile on köetud saun, pandud valmis parimad kasevihad ja rammus toit. **Rein Sikk raamatutes „Minu Ugrimugri“ , „Minu Virumaa“** – pajatatakse vaimukaid ja samas tõsielulisi lugusid saunakommetest ja saunaseiklustest meil ja mujal ning räägitakse sauna rollist erinevatel ajastutel.
6. Saun eesti luules – luuletajad ei ole eriti alid olnud saunast kirjutama, suur saunasõber on vanameister **Hando Runnel** . „**Eesti lasteluule valimikust**“ leidsime „**Saunalaulu**“ ja eelmisel aastal ilmus tore luulekogu „**Saunaõhtu ehk laupäeva laulud**“ – saunakommetest ja traditsioonidest – kuidas saunas käituda, millal vihtu teha jms.

7. Saun lorilauludes/seltskonnalauludes –tuntud „**Sauna taga tiigi ääres..**“
Võib liigitada luuletuste alla. Ja 90ndatel oli populaarne **Onu Bella** laul
„**Ma võtsin viina**“, mille tegevus toimub samuti saunas.

Tutvunud meie autorite saunateemaliste lugude ja luuletustega, võime kokkuvõtteks öelda, et saun on täitnud ühiskonnas **mitmeid rolle ja funktsioone** – ta on olnud tohterdamiskoht, sünnitamiskoht, nõidumiskoht, saunas on pestud koolnut ja valmis seatud viimseks teekonnaks, seal on suitsutatud liha ja kala, idandatud õllelinnaseid, kuivatatud lina, vanutatud villast riidet, aga saun on olnud ka vaese mehe eluasemeks. Nõukaajal muutus saun rohkem prassimise ja pidutsemise kohaks, kuhu toodi tähtsaid külalisi ja uhkustati oma võimlustega, tänapäeval on saun taas pesemise, lõõgastumise ja iluprotseduuride koht, seal käiakse pingeid maandamas ja taastumas väsitavast töönalast. Maal on saunal tähtis sotsiaalne funktsioon – see on kohaliku kogukonna kooskäimiskoht, siin tulevad head ideed, siin tehakse suuri plaane, ja arutatakse maailma asju. Ja kui eestlane endale maja ehitab, siis on seal kindlasti auväärse kohal ka saun. Ka eesti kirjanduses ei saada saunata läbi! Saun oli, on ja jääb meie ellu tähelepanuväärsele kohale.

Kes ei ole veel meie näitusega tutvunud, olge lahke, visake pilk peale ja kui mingi teos tekitab huvi, tulge raamatukogust läbi ja laenutage soovitud raamat.

Täna kuulamast!

Toredat sauna-aasta jätku kõigile!

Tiiu Kaare

Kadrina valla raamatukogu

peaspetsialist